

DOI: 10.31866/2616-7581.5.1.2022.258151

УДК 316.74:7:[130.2:165.412]:398

ПАРАДОКСИ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ (динаміка взаємодії колективно-індивідуального та індивідуально-колективного)

Софія Грица

доктор мистецтвознавства, професор кафедри музичного мистецтва^а;
член-кореспондент^б;

ORCID: 0000-0002-4794-0601; e-mail: olhaporitska@gmail.com

^а Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

^б Національна академія мистецтв України, Київ, Україна

Анотація

Мета дослідження – дослідити співвідношення колективно-індивідуальної творчості, що є каталізатором довговікових традицій людської пам'яті, та індивідуально-колективної, спрямованої на екстенсивне новотворення, – інверсії першої з тенденцією до утвердження «акцентуйованого» Я, до новотворення з позитивними і негативними наслідками. **Методологія дослідження.** Стаття базується на мистецтвознавчих працях, соціологічних дослідженнях сучасних учених та соціологічних експедиційних даних автора статті. **Наукова новизна дослідження.** Людині було суджено дати поштовх пасивній матерії й дедалі активніше впливати на долю світу. У пошуках протидії стандарту сьогоднішньої урбанізації не випадкове активне звернення до фольклору народів світу, до поетичного, музичного багатства обрядів, звичаїв. У самій колективно-індивідуальній творчості виникають суперечності з моменту втягнення її у вторинні форми репрезентації. **Висновки.** Механізми фіксації, застосовані до народної творчості, порушують її генетичні автентичні основи. Там, де спонтанні форми фольклору повністю витісняються фіксованими, він по суті припиняє своє існування як автентичний з властивими йому структурними нюансами генетичного відтворення, що позначаються насамперед на його варіативно-модальній природі. Процес редукції цих нюансів прискорюється, якщо надмірно його експлуатувати в системі засобів інформації – по радіо, телебаченню, в гала-концертах. Оптимістичне «галасування» обернеться непоправними втратами – витоптанням і знищенням «фольклорного гумусу», змішанням локальних особливостей фольклору народів світу, систематично втягуваних у «гала-батьорості», а «допінгування» його розвитку, що схоже на засмічення землі «добривами», призведе до необернених втрат джерельних генетичних властивостей фольклору, всього того, що є найціннішим здобутком народно-національних традицій. Ситуацію віддзеркалює сучасна дійсність, екологічні проблеми й парадокси культури, ідея збереження всього досягнутого століттями, перегляду екстремальних викликів, яким мусить протистояти раціональна ідея і дія проти ірраціональних збочень, що ведуть до втрати елементарних законів

етики, моралі, міжконфесійних і міжнаціональних війн, а врешті – до повного хаосу в життєдіяльності й культурі.

Ключові слова: акцентуовані індивіди; народний професіоналізм; автентичний фольклор; секундарний (вторинний) фольклор; соціологічне анкетування

Вступ

Культура народів світу єдина, як і процеси її розвитку «...неможливо, щоб одне і те ж одночасно було і не було властиве одному і тому ж, в тому і тому ж сенсі., це, звичайно, найбільш достовірне з усіх начал» (Аристотель, 1976, с. 125).

Людині-індивіду було суджено дати поштовх пасивній матерії, дедалі активніше впливати на долю світу. Традиційний розподіл мистецтва на народне і професіональне є одним із виявів людської діяльності у розвитку культури. У науковій інтерпретації вони отримали оцінку явищ протилежної сутності. Для усвідомлення їх стадіальної еволюції принципове значення мають два важливих етапи в історичному розвитку людства – перший, що заснований на природних засобах виробництва, другий – на засобах, створених цивілізацією. На першому етапі індивіди підпорядковуються природі, на другому вони підпорядковуються продукту праці [К. Маркс].

В усіх питаннях класифікації явищ вирішальне значення має з'ясування сутності об'єкта, який розкривається через спостереження його руху в часі й просторі. Зв'язки з подібними до нього визначають його становище як «порівнювального» явища (дзеркальність), дозволяють говорити про «відносність» ознак і на основі цього встановлювати його атрибутику. Еволюційне відтворення явищ реалізується у класах «подібних», що формуються у роди, види, жанри, вимагаючи подальшої внутрішньої класифікації. Остання становить тривалий процес наукового осмислення явищ, фільтрації оцінок, що утворюють певні сталі критерії світовідчуття й світосприймання, пізнавальні, етичні, моральні «кодекси правил».

Розвиток культури на початковому етапі має замкнений характер. Творчий продукт на цій стадії невіддільний від природи, відтворює її просторові межі, часову динаміку, циклічність. Такий етап в історії людства триває дуже довго, відзначається замкненістю культур, схожих на сектори тої світової парадигми, єдиного ЛОГОСА. Індивід у цій ситуації включений у загальний процес природної взаємодії, етика його поведінки повністю підпорядкована інтересам общини, традиціям, освяченим її буттям. Взята на озброєння природна субстанція постійно відтворюється без установки на її зміни. Так, будівництво житла, виготовлення їжі, одягу, формування мови, обрядів пристосовується людиною до умов просторового середовища і мільйони разів повторюється за сталими зразками, які надзвичайно повільно оновлюються, розвиваючись за тими ж законами. Рух продукту творчості на цій стадії визначає закладена у ньому первісна субстанція. Індивід щодо неї виступає в ролі передавача усталеної традиції, а не її трансформатора. Поведінку індивіда в такій ситуації можна визначити як природно-адекватну, а тип цінностей – природно-раціоналістичним. Культурні процеси рухаються сповільненими обертами; в них панує невіддільність індивіда від навколишнього світу, підпорядкованість йому.

З часом індивід відривається від «пуповини» первісної спільноти, міняєть-ся характер етики його поведінки, що стає індивідуалізованою. У такій ситуації роль общини, яка регулювала діяльність індивіда, послаблюється. Він починає протиставляти свою діяльність общині. Поступово формуються нові критерії естетичних оцінок і моралі стосовно автономізованої особистості. Органічна спільність людської діяльності розпадається на множинну, атомарну, де одиниця прагне виділити себе з колективу, протистоїть діяльності цілого, стверджуючи своє світобачення.

Мета

Мета статті – дослідити співвідношення колективно-індивідуальної творчості, що є каталізатором довговікових традицій людської пам'яті, та індивідуально-колективної, спрямованої на екстенсивне новотворення, – інверсії першої з тенденцією до утвердження «акцентуованого» Я, до новотворення з позитивними та негативними наслідками. Людині було суджено дати поштовх пасивній матерії й дедалі активніше впливати на долю світу. У пошуках протидії стандарту сьогоднішньої урбанізації не випадкове активне звернення до фольклору народів світу, до поетичного, музичного багатства обрядів, звичаїв. У самій колективно-індивідуальній творчості виникають суперечності з моменту втягнення її у вторинні форми репрезентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Стаття базується на мистецтвознавчих працях, соціологічних дослідженнях сучасних учених та соціологічних експедиційних даних автора статті.

Виклад матеріалу дослідження

Дія індивідуума завжди більш обмежена у часі й просторі, ніж дія колективного творця. За всіх умов неминуча його опора на плечі колективу, інакше перервалася б спадкоємність поколінь, культурний континуум. З висуненням ролі індивіда народжується споконвічна і нерозв'язана проблема між відносним часом індивіда і вічністю колективного творця. Двом різним позиціям людини в суспільному світі, – з одного боку, підпорядкування її природному розвитку, пристосування своєї волі до волі колективу, з іншого, – протистояння природному началу і волі колективу, «Я» – общині відповідають дві різні системи творчості у «симетричній» парі: колективно-індивідуальна, що заснована на принципах оновлення традиції, з домінуючою закономірністю варіативного відтворення субстанціональних моделей, та індивідуально-колективна з установкою на новотворення. Перехід від однієї стадії до іншої був пов'язаний з революційною перебудовою у свідомості індивіда, обумовленою розподілом праці, розмиканням замкнених общинних середовищ, розвитком знакових систем і комунікацій, усвідомленням не тільки раціональності продукованих цінностей для прагматичного вжитку, а й потреб у змінах на краще в їх виробництві.

Зміни у свідомості індивіда, у його життєвих і творчих установках відбуваються в процесі формування індивідуальної творчості, розмежування творця і споживача, поміж якими виникає проміжна ланка «медіум – передавач – трансфер», що опосередковує функціонування продукту праці та сприяє його суспільному обороту. Коли в системі колективно-індивідуального виробництва виконавська «операційна» сфера належить творчому, виробничому процесові й не відділяє від себе споживача, то в індивідуально-колективній системі виконавство зміщується в бік споживача, йому на догоду: творець → виконавець → споживач. Зазначені системи в історичному розвитку культури є й визначальними в її історико-типологічній класифікації, де колективно-індивідуальна є первинною (базовою), індивідуально-колективна – вторинною (похідною). Існуючи протягом тривалого історичного часу поряд, обидві системи у видових розгалуженнях постійно себе доповнюють, впливають одна на одну.

У фольклористиці протягом тривалого часу панувала концепція розгляду фольклору як іманентного явища в одному вимірі його історичної еволюції, безконечно повторюваного у різних народів. Та перенесення акцентів з наперед взятої історичної схеми і готового продукту творчості на людину-творця, його процеси мислення, на етнопсихологію, соціологію, філософію докорінно змінює наукову інтерпретацію фольклору. У центрі уваги постає не твір у його самоеволюції, а носій цього твору в конкретній життєвій ситуації, багатоаспектне бачення ним світу, що реалізується у парадигмі варіантів творчої діяльності. Для оцінки фольклору за цими параметрами вирішальне значення мають три виміри відносності: а) глобальний, б) локальний, що дозволяє визначити його місце в конкретному історичному просторі, в) іманентний – для внутрішньої структури даного явища. Подальша градація ознак явища від макро- до мікроструктури здійснюється за дедуктивно заданими параметрами (рід, вид, жанр, цикл, структура, ритм, лад, інтонація тощо).

Для багаторівневого аналізу, що об'єднує зазначені параметри у певну систему, була запропонована мною теорія пісенної, а згодом ширше – фольклорної парадигми, що базується на варіативності кожного заданого параметра, його множинності, тобто на концепції плюралізму. Як ця теорія проектується на важливу для культури проблему співвідношення так званого народного і професійного?

Зазначимо, що протиставлення понять народного і професійного, як начебто полярних, дуже умовне, а з погляду логічної класифікації невірне, бо народне може бути професійним, а професійне – народним (зазвичай таким завжди буває, коли узгоджується з традиціями і запитамі мас). Відомо, що вся класифікація умовна. Прийmemo за таку умовність дві самостійні системи творчості: колективну общинну, що висуває свого індивіда і спеціалізує його в конкретному виді діяльності, та індивідуальну творчість, що формується на етапі відокремлення індивіда від «пуповини». В історичному зрізі це різні етапи в еволюції культури в глобальному і етнічному плані. Та одна справа їх функціонування на початкових етапах становлення культури, інша – в умовах класового суспільства, етнічної диференціації. Для розуміння суті двох систем творчості вирішальне значення має соціальна інфраструктура етносу, тип індивіда, що

є продуктом цього етносу, рід його занять. І для первинної (базової), і вторинної (похідної) або «штучної», так умовно назвемо другу, однаково важливі дієві індивіди, для характеристики яких приймемо за робочі означення тип ініціативного «акцентуованого» (термін К. Леонгарда (1981)) і тип імітативного індивіда. Обидві системи діяльності мають свої сфери та рівні видової диференціації, а також професіоналізації, котрі можна представити у такому зіставленні:

1. Колективно-індивідуальна

Гончарство
Будівництво
Ткацтво
Ковальство
Різьбярство
Вишивка
Писанкарство
Інші промисли
Міфологія, релігія
Обряди, ритуали
Піснярство
Гра на музичних інструментах (музикування)
Народна хореографія
Інше

2. Індивідуально-колективна

Архітектура
Образотворче мистецтво
Різновиди літературної творчості
Музика
Хореографія
Театр
Екранні мистецтва
Змішані форми мистецтва (перформанс)
Дизайн
Інше

Для першої системи множин завжди є визначальним імператив мас, для другої – воля індивіда. Індивідуально-колективна система значно більше, ніж колективно-індивідуальна, диференційована атомарною діяльністю одиниці. Особливого розгалуження вона досягає в період урбанізації культури у зв'язку із розширенням та спеціалізацією роду занять у процесі класового розшарування, розмикання замкнених середовищ і, зокрема, з освоєнням нових світових просторів. Кульмінація цих процесів настає в епоху розвитку капіталізму, з розподілом сфер соціально-економічного впливу.

Колективно-індивідуальна система діяльності триває три чверті історії людства, друга – незмірно короткий час. До того ж вони розвивалися нерівномірно, неоднаково у просторі й часі. Західна і Східна Європа розпочинали своє становлення, коли античний світ, країни Межиріччя пережили високі злети в науці і мистецтві. Країни Сходу на новому витку історії вдруге заявили про себе лише в ХХ ст.

Вертикальна структура двох зазначених систем різна залежно від історичних стадій їх розвитку. На початкових етапах суспільного розвитку колективно-індивідуальна творчість незмірно багатша від індивідуально-колективної, тоді, коли на пізніших індивідуально-колективна стає провідною, виділяється як рельєф на тлі першої. Та остання при властивому їй континуумі має тенденцію до звуження у зв'язку зі звуженням ритуальної основи її розвитку. В умовах урбанізації рушійними стимулами відродження колективно-індивідуальної системи стають екологічні чинники, усвідомлення потреби повернення до першоджерел,

потреби регуляції ритму індивідуально-колективної системи, що має тенденцію до деструктивних змін.

А. Моль представляє соціокультурний цикл і його важливіші елементи, оберти продуктів культури в «соціокультурній таблиці»; за поясненням ученого, – це резервуар ідей, фактів і явищ, звідкіля черпають матеріал засоби масової комунікації, що «зрошують» соціальне поле, або мікросередовище, до складу якого входить сам творець. Соціокультурний цикл пов'язаний із зовнішнім світом через чотири компоненти: гра уяви творця; реалізація ідей у світі речей; зв'язок новацій зі світом історії; через людей, які підпорядковують засоби масової інформації певній системі соціальних цінностей. Сенс проблем, що досліджуються динамікою культури, зводиться до того, чи бажано прискорювати, чи навпаки, сповільнювати швидкість руху соціокультурного циклу (Моль, 1973, с. 111).

З огляду на стан розвитку культури сьогоденні особливої актуальності набуває проблема співвідношення між колективно-індивідуальною системою творчості, що є каталізатором традицій, пам'яті та індивідуально-колективною, спрямованою на екстенсивне новотворення, безупинний біг вперед. Про це свідчить теперішня екологічна ситуація, що висуває на перше місце ідею збереження досягнутого – вироблення раціонального балансу у співвідношенні біо- і ноосфери.

Перші вияви індивідуалізації діяльності з'являються дуже рано. Вони пов'язані з релігійними культами общини. Культ поховання, поминань, який із захопленням знатних людей розрісся з часом у пишний ритуал жертвопринесення з жалібними речитативними тренами, став складовою частиною вчення про загробне життя в християнській релігії, буддизмі, ісламі. Він ніколи б не зміг стати цим культом, коли б із колективу не виділилися ініціативні «церемоніймейстери», які освячували, обставляли обрядові дійства, для яких це заняття стало професією. Без таких акцентуєваних індивідів не зміг би обходитись ранньоплеменний культ ініціації, заснований на віковому і статевому розподілі праці. За цим же принципом виділилися колядний «береза», весільний «староста», «голосільниця» тощо. Можна звернутися до прикладів ще більш ранньої спеціалізації, пов'язаної з релігійними віруваннями, магією, древнім шаманізмом, знахарством. Так, у деяких ескімоських племен ворожити «ilisitog» «спеціалізувалися» на завданні людям зла. Міжплеменна ворожнеча австралійських племен виникла на ґрунті віри в можливість «відунів» племені здійснити злі чари (Токарев, 1964, с. 34).

На вищих щаблях розвитку первісного суспільства великого значення була вербальна магія, «таємна» професія спеціальних умільців. До них належали похоронні, весільні голосільниці, виконавці епосу, що утворили «спеціальне» середовище народних умільців; з цими професіями пов'язана певна знакова символіка, наприклад, – хліб, вода, вогонь тощо. Випікання хліба, яке на початкових стадіях розвитку мало прагматичний характер, часом набирає значення ритуальної дії, а сам хліб стає ритуальним знаком майже в усіх обрядах трудової і побутової сфер, що освячують життя і смерть. Відповідно до ситуації він символічно маркується, вимагаючи професіонального вміння його виготовлення, яким володіє спеціальна група людей. У його формі, способах прикрашання (наприклад, у весільних короваях) знаходять відображення уподобання конкретних середовищ, розуміння самого знаку і його символіки. Професіональні знаки

в народній творчості можуть бути візуальними, звуковими, сонористичними. Так складалася первісна система звукових сигналів пастухів, мисливців, знакова орнаментика в гончарстві, вишивці тощо. Отже, не тільки «літературну культуру» (термін С. Аверинцева) доцільно називати професійною. Професіоналізація споконвічно притаманна народній культурі, згодом розвинулась у систему професій – гончарство, ковальство, ткацтво, народну архітектуру, піснярство, хореографію, гру на народних інструментах тощо, в кожній з яких рушійною пружиною була «акцентуїтована» індивідуальність. Середовище «умільців» рельєфно виділялося на фоні загального колективного, формуючи русло народного професіоналізму.

Для утвердження індивідуально-колективної творчості величезне значення має розвиток письменства, освіти, можливість фіксації творчої продукції в індивідуальному варіанті. Сутнісна різниця поміж колективно-індивідуальною та індивідуально-колективною системами полягає у способах їх функціонування: дихотомічності першої, її усності, що є домінантною ознакою, і фіксованості – така, що доповнює та є визначальною ознакою другої. Звідси відміни у структурі новотворення кожної, у формах передачі інформації, способах їх синхронної і діахронної трансформації. Коли перша, колективно-індивідуальна, за своєю природою дає широкий простір для відтворення тієї ж моделі у безлічі тотожних варіантів, то індивідуально-колективна прагне до нетотожності, фіксації об'єктів в одиничних варіантах, закріплених «патентом» індивідуума. Такий «патент» не слід трактувати як метафору. В ньому закладена «референтна здатність» індивідуума, а їх множина впливає на референтну здатність соціуму.

Під референтною здатністю розуміємо кількість закладеної інформації у продуктах діяльності, спроможність передавати цю інформацію іншим, «формацією ж, за визначенням Д. Маккея, є все те, що, поступаючи ззовні, вносить зміну в середовище, котре оточує споживача, або все те, що є у повідомленні і чого немає в середовищі. І навпаки, повідомлення, що становить собою послідовність абсолютно тотожних елементів, наближається до нуля» (цит. за Моль, 1973, с. 133-134).

Референтна здатність залежить від багатьох об'єктивних чи суб'єктивних чинників: місця і часу перебування індивідів, етносів, сприятливих чи несприятливих умов добування інформації, відкритості чи замкненості щодо неї (інформації), соціального статусу носіїв, їх таланту, темпераменту, здатності адаптації. Референтна спроможність індивіда може бути спрямованою на творчі або й руйнівні цілі залежно від належності до певного клану, касти, класу, від соціальних орієнтацій.

Індивід – атомарна одиниця стосовно всесвіту. Але й сам по собі він може багато і мало, може бути конструктивним і деструктивним, продуктивним або руйнівним, виступати в ролі ініціативної чи імітативної одиниці. Достатньо прикладів Геракліта і Герострата, Спартака і Ганнібала, і ближче до нашого часу – Рувельта і Муссоліні. В діалектичному розвитку історії, культури без співдії подібних особистостей не сформувалися б оціночні критерії, поняття добра і зла.

Індивід чи група можуть створювати видимість референтної спроможності, яку підкріплюють різні фактори (їх вища кастова приналежність, конформізм,

так звані зв'язки тощо). Зіткнення видимої і реальної референтної спроможності часто оберталось трагічними наслідками в історії культури, науки (В. А. Моцарт і А. Сальєрі), ближче до нашого часу – М. Вавилов і Т. Лисенко. Референтна спроможність визначається завжди рівнем спеціалізації індивіда і здатністю переказувати своє вміння наступним поколінням. Вона не завжди відкривається соціуму відразу (як, наприклад, творчість таких геніальних майстрів, як Бах, Монтеверді, Ван Гог та ін.).

Динаміка зв'язків двох згаданих систем дуже складна. На початкових етапах розвитку цивілізації (Греція, Рим) індивідуальне начало виявляє себе сильніше, ніж у довгу епоху канонічної культури ранньофеодального середньовіччя. Опанування на тому етапі писемності в Центральній, Східній Європі настільки важливий сам по собі факт в історії культури, що йому підпорядковується все. Писемністю закріплюються здобутки минулих цивілізацій. Авторство тоді ще не в моді. Так виникають перші безіменні літературні пам'ятки, як «Слово о полку Ігоревім», «Літописи», «Життя», образотворчі полотна невідомих авторів. Висування на перший план технічно-рутинної сторони мистецтва пов'язане з утилітарно-прагматичним на той час сприйманням світу, моралізаторсько-дидактичною функцією літератури і мистецтва.

Загострення суперечностей між колективно-індивідуальною та індивідуально-колективною системами в культурі та мистецтві Європи наступає в епоху Відродження (неодночасно в Західній та Східній Європі). На цьому етапі недостатнім стає опанування ремесла. З'являються нові цінності, рушійною силою яких стає талант індивіда у прогресивно зростаючій сітці галузей спеціалізації людської діяльності (техніці, природознавстві, астрономії, малярстві, поезії, музиці тощо), що виділяє його з загального середовища, робить мірилом для інших. Гуманістичний рух, який розпочався в Італії з Петрарки, Боккаччо, висуває культ індивідуального, зосередження уваги на людині. Від статичності в зображенні людської фігури найвидатніший представник Відродження Леонардо да Вінчі переходить до зображення її в динаміці. Майстер епохи Відродження повинен був знати все – геометрію, механіку, природознавство. «Нова анатомія, що привела Гарвея до відкриття кровообігу, була не менше зобов'язана художникам, ніж лікарям» (Бернал, 1956, с. 214).

Основна метрична концепція тривимірності простору в епоху Відродження стає загальноприйнятною завдяки художникам Мазаччо, П'єро ла Франческа, Мантенью (Бернал, 1956, с. 213). Видатний гуманіст того часу Франсуа Рабле (близько 1490 – близько 1553) висунув як девіз для свого Телемського абатства: «Робіть те, що вам подобається».

Однак так могло бути тільки в ідеалі. Суперечності поміж діяльністю індивіда і суспільством ставали дедалі складнішими з розвитком буржуазних відносин, класовою поляризацією в XVII – XIX ст. і становищем митця. Дія індивіда стає дедалі більш самостійною, виробляє щоразу більшу опозицію, тенденцію до самоствердження в конкуренції з собі подібними. Таку ситуацію прискорював розвиток інформації, техніки, нові відкриття.

Якщо система колективно-індивідуальної творчості, вічна своєю субстанціональністю, утвердженням наперед заданої сутнісної ідеї в колективній пам'яті, могла протягом віків обходитись без технічної фіксації, то для індивідуальної

творчості фіксація – важливий спосіб ствердження свого «Я». Наявні комунікативні, тиражувальні засоби дедалі ущільнюють простір продуктів, створених індивідуумами. Водночас ця ситуація щоразу більше загострює суперечність між продуктами діяльності індивідів та їх сприйняттям. В інформаційній зливі настає небезпека нівеляції суттєвого і несуттєвого, підміни предметного змісту квазіпредметним, роздрібнення цілого, втрачання образу, словом, всього того, що А. Моль називає «мозаїчною» культурою.

«Будь-яке виголошення слів, надрукований рядок утворюють комунікацію поміж інтерлокаторами (тими, що спілкуються. - С. Г.), вирівнюючи рівні, що колись відрізнялися в інформації, а значить, відзначалися кращою організованістю» (Lévi-Strauss, 1960, с. 446). Виникає прерогатива не тільки масової культури, а й «масової» науки, паперовий бум, в якому складно відділити правдиве від неправдивого, ситуація, а якій легко спрацювують пружини видимої референтної спроможності, бюрократична машина суспільства, що ускладнює контроль над діяльністю на всіх рівнях, перевірку на «справжню вартість». Доказом цього можуть бути невинні помилки в управлінні природними ресурсами, що зумовлені низькою професіоналізацією кадрів, їх невідповідністю до тих функцій, які покладені на них колективом, суспільством.

Влучно характеризує поведінку соціуму і його представника – індивіда в умовах «фантомізованого», «псевдопредметного» суспільства Г. Батищев. З одного боку, це покірність будь-якій долі ззовні, як нібито абсолютно непереборній, фатальній, а тому позиція готовності бути лише жалюгідною тріскою, яку несуть потоком фатальної події, що їх помилково вважають адекватною реакцією щодо гетеронімізації взагалі... і, щоб не сталося, – все від фатальної долі, все до кращого... Реально ж втілюваний, невігаданий квієтизм (пасивне, інертне ставлення до світу - С. Г.) гетеронімічних індивідуумів – акциденцій (акциденція – змінна і випадкова - С. Г.) завжди має свій поріг сприйнятності долі, «свій поріг покірності», за яким конформна поведінка і свідомість зникають, поступаючись місцем вибухові непокірності протистояння долі (Батищев, 1987, с. 106-107).

У рутинній практиці гетеронімічний квієтизм, – пише далі Г. Батищев, – вибирає для себе авторитарний центр свого зручного «ідола долі» і не приймає нічого чужого. Активна гетеронімізація у вигляді конформізму може виявитися у формах енергійного бадьорництва, нав'язливої експансивної поведінки через занурення індивіда у формально-виконавську метушню, бурхливу діловитість. До наслідків цього належить мертвецький традиціонізм. Оскільки індивіди включені в замкнуто-органічні зв'язки, то й тим самим традиції, що дісталися їм у спадок, руйнуються ними і перетворюються на догму (Батищев, 1987, с. 110-115). Такі індивіди, вірні догматизованому еталону, відкидають все, що не узгоджується з їхніми уявленнями про світ, переконаннями. Стверджуючи себе, вони виключають все незрозуміле, ними несприйнятне, все те, що видається їм «чужинецьким», заковуючи себе тим самим у рутину інерції. Інші індивіди, – пише вчений, – індивіди-атоми. Ті, що борються за самостійність, прагнуть виходити тільки з самих себе, прагнуть все взяти у власні руки, так, ніби все самому можна створити без участі інших, без запліднюючої спадкоємності, аби вивільнитися від «самототожності», вони виявляють себе у двох підтипах – автономного

володаря «кодексів, мірил цінностей» і людей, що перебувають в онтологічній самотності, так ніби весь світ відрікся від них, у напружених пошуках до самовизначення і виходу з цього стану. Такий особливий стан найчастіше виявляється у служінні вищим цілям, жертвовності. Специфічні зв'язки поміж індивідами, що знаходяться у такому стані, автор називає розімкнено-атомістичними.

Всі три випадки це власне і є акцентуйовані індивідууми. Перші два типи діють найчастіше у сфері індивідуально-колективної діяльності, де особистість за будь-яку ціну прагне виділитися з колективу, запанувати над ним. У колективно-індивідуальній системі особистість не бореться за винятковість, а навпаки, вважає неможливим свій суб'єктивно-особистісний світ протиставити природно-раціональному, узаконеному общиною.

З того бачимо, що гармонія розвитку культури потребує природного балансу – співдії двох систем, що себе реалізують у діяльності різних акцентуйованих індивідуумів.

«Що глибша соціальна "хвороба" атомізації і чим важча її хода, довшим видається процес передросплатного "процвітаючого" існування у стані нахабної вседозволеності ... Голоси обледенілої байдужості одного стосовно іншого складаються в сумарне ехо, і ось той самий "спільний інтерес", до якого нікому немає справи, ті турботи про загальне благо суспільства, які зражені усіма і кожним зокрема як чужі і ворожі повертаються до кожного, але вже не як спільне благо, а як сліпа примусова сила соціальної відчуженості системи атомарних зв'язків» (Батищев, 1987, с. 130).

Плата всіх за кожного при відносній свободі до самостверджень особи в житті, науці, мистецтві обертається ситуацією «вавилонської вежі», коли в умовах декларованої свободи і демократії йде постійне відчуження індивідів, котрі не чують один одного. Урбанізація об'єднує їх в мурашники вимушеного спілкування, з якого індивід шукає свободи на самоті з природою, яка тим часом ним же руйнується, щораз більше упредметнюється. Зв'язки, спілкування поміж індивідами визначаються мірою корисності, престижності, укладенням вигідних угод під виглядом свободи дій особистості, що переростають у вседозволеність, ігнорування і занехаяння сакральних заборон, вироблених традиціями, що відкидаються як віджилі, старомодні тощо. Від такої ситуації катастрофічно страждає професіоналізація на всіх рівнях. Її опановують не за покликанням, а за встановленими «зв'язками». Порушується хід природного відбору в системі професіоналізації, що для сучасного епістемологічного суспільства, яке з-посеред інших може вирізнитися тільки рівнем професіоналізації і кваліфікації кадрів, обертається провалами в економіці, науці, культурі. Тільки високий рівень професіоналізації у будь-якій ділянці – техніці, природознавстві, медицині, мистецтві стає на світовому ринку незмінним еталоном цінностей.

З погляду природного відбору і системи професіоналізації більш гармонійна колективно-індивідуальна, ніж індивідуальна творчість. Тільки вміння виділити в ній індивіда з загальної маси і є критерієм його диференціації як «народного професіонала». Тому «фігура "невизнаного генія", яка зустрічається в історії професіональної культури, що є відображенням як реальних трагічних конфліктів, так і прикриттям для шарлатанства, значиться поза межами фольклору» (Юджин, 1984, с. 196).

У сучасному світі, коли індивід озброєний різними технічними засобами і може суттєво впливати на долю людства (ймовірно натиснення клавіші на пульті управління глобальних систем), рівень професіоналізації відіграє величезну роль. Крім чинника зовнішнього середовища (біосфери), частиною якої є сама людина, слід виділити фактор «психосфери», яку створює людина на рівні наукових, дипломатичних, мистецьких стосунків, дії якої відповідно спрямовані на філантропічні чи мізантропічні цілі. Скажімо, влаштування міжнародних фестивалів миру, маршів миру, добродійних концертів, виставок можна вважати способом активізації гуманістичних тенденцій з метою створення відповідної психосфери, пробудження почуттів милосердя, взаємодопомоги, вкрай потрібних для протистояння деструктивним, мізантропічним тенденціям. Слід наголосити, що такі акції здавна мали місце в народному побуті: «толоки», взаємне обдаровування на храмах, святах тощо.

Висновки

У пошуках протидії стандарту сьогоднішньої урбанізації не випадкове активне звернення до фольклору народів світу, до поетичного, музичного багатства обрядів, звичаїв. Чи має воно однозначний характер і лише прогресивні тенденції та наслідки? Далеко ні. В самій колективно-індивідуальній творчості виникають суперечності з моменту втягнення її у вторинні форми репрезентації – фіксованої сценічної. Механізми фіксації, застосовані до народної творчості (пригадаймо, що їй властиві дихотомічні форми функціонування), порушують її генетичні автентичні основи.

Там, де спонтанні форми фольклору повністю витісняються фіксованими, там він по суті припиняє своє існування як автентичний з властивими йому структурними нюансами генетичного відтворення, що позначаються насамперед на його варіативно-модальній природі. Процес редукції цих нюансів прискорюється, якщо надмірно його експлуатувати в системі засобів інформації – по радіо, телебаченню, в гала-концертах. Оптимістичне «галасування» обернеться непоправними втратами – витоптанням і знищенням «фольклорного гумусу», змішанням локальних особливостей фольклору народів світу, систематично втягуваних у «гала-батьорості», а «допінгування» його розвитку, що схоже на засмічення землі «добривами», призведе до необернених втрат джерельних генетичних властивостей фольклору, всього того, що є найціннішим здобутком народно-національних традицій.

Список бібліографічних посилань

- Аристотель. (1976). *Сочинения в четырех томах* (Т. 1; В. Ф. Асмус, ред.). Мысль.
- Батищев, Г. (1987). Социальные связи человека в культуре. В А. И. Арнольдов & В. А. Кругликов (Ред.), *Культура, человек и картина мира* (с. 98-142). Наука.
- Бернал, Дж. (1956). *Наука в истории общества* (А. М. Вязьмина, Н. М. Макарова, & Б. Г. Панфилов, пер.; Б. М. Кедров & И. В. Кузнецов, ред.). Издательство иностранной литературы.

- Леонгард, К. (1981). *Акцентуированные личности* (В. М. Лещинская, пер.). Вища школа.
- Моль, А. (1973). *Социодинамика культуры* (Б. В. Бирюков, Р. Х. Зарипов, & С. Н. Плотников, ред.). Прогресс.
- Токарев, А. (1964). *Религия в истории народов мира*. Издательство политической литературы.
- Юдкин, И. (1984). Профессиональное искусство в системе художественной активности масс. В *Социалистическая культура и художественная активность масс* (с. 192-256). Наукова думка.
- Lévi-Strauss, C. (1960). *Smutek tropików*. Państwowy Instytut Wydawniczy.

References

- Aristotle. (1976). *Sochineniya v chetyrekh tomakh* [Works in four volumes] (Vol. 1; V. Asmus, Ed.). Mysl' [in Russian].
- Batishchev, G. (1987). Sotsial'nye svyazi cheloveka v kul'ture [Human social ties in culture]. In A. Arnoldov & B. Kruglikov (Eds.), *Kul'tura, chelovek i kartina mira* [Culture, human and picture of the world] (pp. 98-142). Nauka [in Russian].
- Bernal, J. (1956). *Nauka v istorii obshchestva* [Science in the history of society] (A. Vyazmina, N. Makarova, & B. Panfilov, Trans.; B. Kedrov & I. Kuznetsov, Eds.). Izdatel'stvo inostranoi literatury [in Russian].
- Leonhard, K. (1981). *Aktsentuirovannye lichnosti* [Accentuated personalities] (V. Leshchinskaya, Trans.). Vyshcha shkola [in Russian].
- Lévi-Strauss, C. (1960). *Smutek tropików* [The sadness of the tropics]. Państwowy Instytut Wydawniczy [in Polish].
- Moles, A. (1973). *Sotsiodinamika kul'tury* [Sociodynamics of culture] (B. Biryukov, R. Zaripov, & S. Plotnikov, Eds.). Progress [in Russian].
- Tokarev, A. (1964). *Religiya v istorii narodov mira* [Religion in the history of the peoples of the world]. Izdatel'stvo politicheskoi literatury [in Russian].
- Yudkin, I. (1984). Professional'noe iskusstvo v sisteme khudozhestvennoi aktivnosti mass [Professional art in the system of artistic activity of the masses]. In *Sotsialisticheskaya kul'tura i khudozhestvennaya aktivnost' mass* [Socialist culture and artistic activity] (pp. 192-256). Naukova dumka [in Russian].

PARADOXES OF MODERN CULTURE (interaction dynamics of collective-individual and individual-collective one)

Sofiia Hrytsa

Doctor of Arts, Professor at the Department of Music Art^a;

Associate Member^b;

ORCID: 0000-0002-4794-0601; e-mail: olhaporitska@gmail.com

^a Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

^b National Academy of Arts of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract

Purpose of the research. The article highlights the relationship between collective-individual creativity, which is a catalyst for long-standing traditions of human memory, and individual-collective, aimed at extensive innovation – the first inversion with a tendency to establish “accentuated” self, to innovation with positive and negative consequences. **The research methodology** is based on art studies, sociological research of modern scientists and sociological expedition data of the author of the article. **The scientific novelty of the research** is that was destined to give impetus to passive matter and to influence the fate of the world more and more actively. In search of counteracting the standard of today's urbanization, it is not accidental to actively turn to the folklore of the peoples of the world, to the poetic, musical richness of rites and customs. In the collective-individual creativity there are contradictions from the moment of its involvement in secondary forms of representation. **Conclusions.** The mechanisms of fixation applied to folk art violate its genetic authenticity. Where spontaneous forms of folklore are completely supplanted by fixed ones, it essentially ceases to exist as authentic with its inherent structural nuances of genetic reproduction, which affect primarily its variable-modal nature. The process of reducing these nuances is accelerated if it is overused in the media system – on radio, television, and at gala concerts. Optimistic “voting” will result in irreparable losses – trampling and destruction of “folklore humus”, mixing local features of the folklore of the peoples of the world, systematically involved in “gala-cheerfulness”, and “doping” of its development, similar to littering the earth with “fertilizers” irreversible loss of the original genetic properties of folklore, all that is the most valuable achievement of national traditions. The situation is reflected in modern reality, environmental problems and cultural paradoxes, the idea of preserving everything achieved over the centuries, reviewing the extreme challenges that must be faced by rational ideas and action against irrational perversions leading to the loss of basic laws of ethics, morality, interfaith and international wars to complete chaos in life and culture.

Keywords: accentuated individual; folk professionalism; authentic folklore; secondary folklore; sociological questionnaire

